

*Χαιρετισμός από τον Πρύτανη
του Παντείου Πανεπιστημίου*

Καθηγητή Ιωάννη Βαβούρα

Ο Αριστοτέλης επηρέασε όσο κανένας άλλος φιλόσοφος την ανθρώπινη σκέψη. Το έργο του έχει σε μεγάλο βαθμό διαμορφώσει ή αποκρυσταλλώσει τις έννοιες, τους όρους και τα προβλήματα της φιλοσοφίας και έχει επηρεάσει πολλούς κλάδους της επιστήμης. Στον Αριστοτέλη αποδίδεται η φιλοσοφική συστηματοποίηση της ηθικής και του δικαίου και η επιστημονική διερεύνηση της πολιτικής, ενώ η συμβολή του στη δημιουργία της λογικής υπήρξε αποφασιστική.

Ο Αριστοτέλης είναι αδιαμφισβήτητα ο φιλόσοφος του οποίου οι θεωρίες και τα συγγράμματα αποτέλεσαν τη γέφυρα πάνω στην οποία όδευσε η ανατολική διανόηση για να συναντήσει τη δυτική σκέψη, καθιστώντας το Σταγίριτη φιλόσοφο «μέτρο για όλα τα προβλήματα» και «δάσκαλο των σοφών» κατά το Δάντη. Θεωρούμε εξαιρετική τιμή για το Πανεπιστήμιο μας, την οργάνωση του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με τίτλο «Ο Αριστοτέλης, γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης», σε συνεργασία με το Μορφωτικό Τμήμα της Πρεσβείας της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν και το Ινστιτούτο Γκαίτε Αθήνας.

Με την επέκταση της κυριαρχίας των Αράβων κατά τον 7ο και 8ο αιώνα, η γλώσσα και η θρησκεία τους επιβλήθηκαν σε τεράστιες εκτάσεις που είχαν γνωρίσει τον ελληνικό πολιτισμό, όπως η Συρία, η Αίγυπτος και η Περσία, όπου από τον 6ο αιώνα υπήρχαν φιλόσοφοι που ασχολούνταν συστηματικά με τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα, που γνώρισαν κυρίως διαμέσου του Αριστοτέλη, και είχαν μεταφράσει τα έργα τους στα περσικά και τα αραμαϊκά.

Οι Άραβες βέβαια συνέβαλλαν σε πολύ μεγάλο βαθμό να καταστεί ο Αριστοτέλης γνωστός στη χριστιανική Ευρώπη.

Εντούτοις, αυτό που έκαναν κατά βάση ήταν να διαβιβάσουν εκείνο που οι ίδιοι είχαν λάβει από τις χριστιανικές πηγές. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο Αριστο-

τέλης που κέρδισε τελικά την αναγνώριση στη χριστιανική Ευρώπη, δεν ήταν ο αραβικός Αριστοτέλης, αλλά ο ελληνικός Αριστοτέλης που ήρθε στη Δυτική Ευρώπη μέσω Κωνσταντινούπολης.

Μεταξύ των διασημότερων φιλοσόφων της Αραβικής Σχολής συγκαταλέγονται ο Αλ Κιντί, ο Αλ Φαραμπί, ο Αβικέννας ή Ιμπν Σινά, ο οποίος ήταν στην πραγματικότητα Πέρσης, και ο Αβερρόης ή Ιμπν Ρούσντ.

Ο Αλ Κιντί είναι ο πρώτος γνωστός Άραβας περιπατητικός που έκανε μια γενική εισαγωγή στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Αντιμετώπισε τις ίδιες με τον Αριστοτέλη δυσκολίες σε ότι αφορά στον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνουμε την αλήθεια, δηλαδή την ουσία των πραγμάτων.

Η θεωρία του περί “κτηθείσης νοήσεως” βασίζεται στο θεμελιώδες θεώρημα της μεταφυσικής του Αριστοτέλη, σύμφωνα με το οποίο ένα “είναι” μπορεί να μεταβληθεί από δύναμη σε ενέργεια μόνο με την επίδραση ενός “είναι” ήδη εν ενεργεία. Εκκινούμενος απ’ αυτήν την αφετηρία ο Αριστοτέλης καταλήγει να παραδεχτεί υπέρ των της διανοήσεως μας, που δεν νοεί πάντοτε, μια διάνοια αιωνίως εν ενεργεία, σταθερή και αναλλοίωτη, παραγωγό όλων των άλλων νοήσεων, το Θεό.

Ο Αλ Κιντί δεν απομακρύνεται από την θεωρία του Αριστοτέλη, ο οποίος αναγνώρισε ειδική θέση στη διάνοια εντός της ανθρώπινης ψυχής, η οποία αντιλαμβάνεται τα πράγματα χωρίς ύλη, λόγω του ότι και η ίδια είναι χωρίς ύλη, δηλαδή δεν έχει ανάγκη κανενός σωματικού οργάνου. Η ψυχή είναι, κατά τον Αριστοτέλη, τρόπον τινά όλα τα όντα, διότι αυτά είναι ή αισθητά ή νοητά, οπότε αυτή η συνθετική όψη της αποκαλύπτει του δυο πόλους της, την αίσθηση και τη νόηση. Κατά την ακριβή διατύπωση του η «ψυχή είναι ο πρώτος αυτοσκοπός σώματος φυσικού, που έχει μέσα του ζωή».

Ο δεύτερος χρονολογικά στη χορεία των αράβων φιλοσόφων είναι ο Αλ Φαραμπί ο οποίος παρουσίασε μια περισσότερο επιστημονική, με τη σημερινή έννοια του όρου, μελέτη της λογικής του Αριστοτέλη, αποκαθιστώντας έτσι δεσμούς μεταξύ φιλοσοφίας και Ισλάμ. Από τον Αριστοτέλη πήρε την αστρική θεολογία του απλοποιημένη από την αραβική αστρονομία, δηλαδή έναν υπέρτατο θεό υπέρ των κόσμων και ουρανό που αποτελείται από οκτώ ομόκεντρες και συναρθρωμένες σφαίρες.

Το σημείο αυτό παραπέμπει ευθέως στον Αριστοτέλη, ο οποίος πρώτος υποστήριξε ότι στην πραγματικότητα κάθε κίνηση μέσα στον κόσμο δεν είναι παρά αυτοκίνηση πράγματος κινούμενου απέξω, και ότι η αλυσίδα «κινούν-κινούμενον» προϋποθέτει ένα «ακίνητον κινούν», δηλαδή τη λογική αρχή της κίνηση που είναι καθαυτήν ανεξάρτητη από την κίνηση. Αυτή όμως τη δυνατότητα που πρέπει να πραγματοποιείται αιωνίως, ποιος την κάνει να περνά στην ενεργεία; Ποιο είναι το κινούν; Σε αυτό το σημείο η ουράνια φυσική του Αριστοτέλη συνδέεται στενά με τη θεολογία, αφού το αδιαίρετο κινούν του ουρανού που βρίσκεται αιωνίως και πλήρως εν ενεργεία, δεν μπορεί να είναι παρά μόνον ο θεός. Ο Σταγίριτης τονίζει χαρακτηριστικά: «Λέμε, λοιπόν, ότι ο θεός είναι ζώσα οντότητα, αιώνια και άριστη, έτσι ώστε στο θεό ανήκει ζωή και διάρκεια ζωής συνεχής και παντοτινή, διότι αυτό είναι ο θεός» (*Μετά τα Φυσικά*, Κεφ. Λ, παρ. 7).

Και ο Πέρσης φιλόσοφος Αβικέννας ξεκινά από ένα θεό που είναι αμιγής νόηση και γνωρίζει όλα τα πράγματα με τις καθαρές αυτότητές τους. Ο Αβικέννας περιέγραψε πλήρως το μηχανισμό της «δεύτερης νόησης», κατά τον οποίο με μια συνεχιζόμενη πρόοδο καταλήγουμε στην απόσπαση της αφηρημένης γνώσης από το κατ' αίσθηση πράγμα.

Και σ' αυτόν η επίδραση του Σταγίριτη υπήρξε σημαντική, αφού ο Έλληνας φιλόσοφος υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει άλλο μέσο να αντιληφθούμε την ουσία των πραγμάτων από την πνευματική εποπτεία που ονομάζει «νόηση» και αποτελεί για την ουσία ότι η όραση για το χρώμα. Κατά τον Αριστοτέλη, η νόηση δεν βρίσκεται στο τέλος μιας μακράς διαλεκτικής κίνησης, που μας κάνει να ξεπερνούμε τα αισθητά πράγματα, όπως υποστήριξε ο Πλάτωνας.

Ο Σταγίριτης θεωρούσε την αίσθηση αφετηρία για τη νόηση και αδύνατη τη γνώση «έξω του αισθάνεσθαι». Κατ' αυτόν τον τρόπο πλησιάζει την αισθησιοκρατική αντίληψη του Δημόκριτου. Διατείνεται δηλαδή ότι η νόηση βρίσκεται στην κατ' αίσθηση αντίληψη, ενυπάρχει στην αίσθηση, όπως η ουσία μέσα στο πράγμα.

Τέλος ο επιφανέστερος Άραβας φιλόσοφος της Ισπανία, ο Αβερρόης ή Ιμπν Ρούσντ τάσσει ως σκοπό του, κυρίως τον καθορισμό της αληθινής έννοιας του Αριστοτέλη που την παραμόρφωσαν οι ερμηνευτές της, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση

στην προσπάθεια να αποκαλυφθούν η θεωρία του σχετικά με την παραγωγή των μορφών των ουσιών και η θεωρία του περί δυνατής νοήσεως.

Ο Αβερρόης ανέλυσε και ανασυνέθεσε το έργο του Αριστοτέλη με λεπτότητα και ευαισθησία. Τα σχόλια του στο έργο του Αριστοτέλη του προσέδωσαν τον τίτλο του «Σχολιαστή». Αυτό που είναι ιδιαίτερο στην ερμηνεία του Αριστοτέλη από τον Αβερρόη είναι η έννοια που δίνει στο αριστοτελικό δόγμα της «ενεργού» και «παθητικής διάνοιας». Ο ίδιος διατύπωσε την προοδευτική -για την εποχή του- θέση ότι θεολογία και φιλοσοφία αντλούν από την ίδια πηγή, τον «ενεργητικό νου του Θεού».

Διαπιστώνει λοιπόν κανείς ότι η φιλοσοφία των Αράβων είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό μια ερμηνεία της ελληνικής φιλοσοφίας και κυρίως των φιλοσοφικών θεωριών του Αριστοτέλη. Βεβαίως είναι αραβική με την έννοια ότι είναι γραμμένη στα αραβικά αν και οι επιφανέστεροι των εκπροσώπων της, Αβερρόης και Αβικέννας, δεν ήταν γηγενείς της αραβικής χερσονήσου. Εκείνο όμως που σαφώς θα πρέπει να αναγνωρίσουμε είναι ότι οι Άραβες ανέπτυξαν την ελληνική φιλοσοφία στη σχέση της με την ιατρική και υπ' αυτήν κυρίως την άποψη άσκησαν την πιο εκτεταμένη επιρροή στην Ευρώπη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα στελέχη του Μορφωτικού Τμήματος της Πρεσβείας της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, του Ινστιτούτου Γκαίτε της Αθήνας και του Τμήματος Δημοσίων Σχέσεων του Παντείου Πανεπιστημίου για την επιτυχή οργάνωση του συνεδρίου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στον Καθηγητή Χρήστο Γιανναρά που είχε την ευθύνη του επιστημονικού συντονισμού του συνεδρίου, ο οποίος θα έχει και την επιμέλεια της έκδοσης των πρακτικών του.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους εισηγητές του διεθνούς συνεδρίου. Για όσους προέρχονται από το εξωτερικό, εύχομαι καλή διαμονή στη χώρα μας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω και όλους εσάς που τιμάτε με την παρουσία σας το συνέδριο μας.